

OM DE HEILIGE BRIJ

Serie Verwachting en bevrijding

Wat sta ik hier nou eigenlijk te doen? Wat zijn we hier nou eigenlijk aan het doen? Misschien kom je hier al jaren en ben je er vertrouwd mee vanaf je jeugd. Vind je kerkgang 'normaal'. Maar doe een stapje terug of kijk mee met mensen die hier voor het eerst komen, en dan zie je misschien hoe vreemd dit eigenlijk is.

Want dat is het. We gaan op onze vrije zondag met z'n allen in een enorme ruimte zitten, een ruimte die veel hoger is dan nodig en die helemaal bedacht en gebouwd is rondom iets wat we niet kunnen zien of horen of aanraken, laat staan begrijpen. En de muren van die ruimte zijn bont versierd, met afbeeldingen uit andere tijden en met beelden en glas in lood-ramen. En in deze ruimte zingen we, zwijgen we, luisteren we, vieren we. Met teksten en gebaren die iets zeggen over waarover je niets kunt zeggen.

Dus wat zijn we hier nou eigenlijk aan het doen? Op mijn beste momenten denk ik: ik heb geen idee én... misschien is dit wel het belangrijkste wat ik, wat we kunnen doen (zij het niet de hele tijd).

De filosoof Ludwig Wittgenstein zei: waarover je niet kunt spreken, daarover moet je zwijgen. Je kunt dat op z'n Hollands opvatten en dan hebben we het er voortaan niet meer over. Dat scheelt een hoop tijd. Is wel zo efficiënt. Dan kunnen we doorgaan met geld verdienen en blokkendoosbedrijven bouwen in plaats van kerken. Dan kunnen we op zondagmorgen gewoon uitslapen en ontbijten in bed. Maar in de uitspraak van Wittgenstein klinkt ook iets van eerbied door, eerbied voor datgene waarover we niet kunnen spreken, maar waarover we wel kunnen zwijgen. Die eerbied acht ik essentieel. Voor het leven. Voor onze menselijkheid. De vraag is dan: hoe zwijgen we? En wat doet dat met ons?

Wij leven in een van de meest ontkerkelijkt én best georganiseerde landen ter wereld. Ons land is vrijwel plat en elk stukje is benut. Elke koe heeft een oormerk, elk mens een BSN-nummer, elk uur in onze agenda heeft een functie. Onze kinderen stimuleren we om te excelleren in onze economie. We plannen en rekenen en passen en meten en vragen elkaar en onszelf wat we willen – en we raken alsmaar heftiger van streek als het anders loopt. En meestal loopt het anders.

In dit land is elke vierkante meter bestemd – en voelen heel veel mensen zich onbestemd. Want wat vinden we het ingewikkeld als iets onbestemd is, open, leeg. Terwijl: alles in onze spirituele cultuur zegt al sinds mensenheugenis: de ervaringen van leegte, ruimte, openheid, niet weten – die zijn cruciaal!

Eerder dit jaar maakte ik een viering mee van de mensen die nu de Spirit of Amsterdam organiseren. Dat festival wordt dezer dagen voor de tweede keer gehouden. Ik hoop dat jullie daar dit weekend ook van genieten, het kan vanmiddag nog; van tientallen kunstenaars die in allerlei gebedshuizen, liefst samen met geloofsgemeenschappen, iets bijzonders hebben gemaakt, als een cadeau aan de stad.

Wij hadden hier afgelopen vrijdagavond een viering/voorstelling waarin we niet veel meer deden dan teksten uit de traditie laten klinken, omlijst door stilte, waarna er muzikaal antwoord werd gegeven door studenten van het conservatorium en enkele van onze musici. En gisteren hebben we twee keer een theeceremonie beleefd, geleid door Lieke Dijkstra, die jullie vandaag ook horen zingen. Ik verzorgde er de opening en leden van ons koor deden zingend mee.

Over die viering eerder dit jaar sprak ik na met een van de organisatoren. Ik was onder de indruk van de schoonheid en de toewijding, de taal en muziek en de kleuren en lichten. En... het was haast te mooi, te af. 'Ik miste de leegte', zei ik tegen een van de organisatoren, 'de stilte, het mysterie; een plek waar God kan komen.' 'Ja', zei hij toen, 'maar dat is moeilijk! Hoe doe je dat?' En hij besloot, met een zucht: 'Eigenlijk draaien we steeds om de hete brij heen'.

Ik was hem dankbaar voor dat gesprek en voor dit zinnetje, want volgens mij is dat precies wat we hier aan het doen zijn en wat zo belangrijk is om te doen: we draaien om de hete brij heen, of beter gezegd: om de heilige brij. En dat moet ook. Om te leven. Om onze menselijkheid te behoeden.

Dat is niet iets wat ik verzin. Het hoort tot de essentie van onze spirituele traditie. Al in den beginne 'zweefde de adem van God over de leegte', vertelt de Bijbel. Het eerste van de tien geboden luidt: maak van God geen beeld. En als Mozes geroepen wordt bij het brandend braambos vraagt hij naar Gods naam en krijgt die niet. Mijn naam is: ik zal er zijn, hoort hij, of: ik ben die wordt. Oftewel: let op, wees waakzaam, zoals Jezus vaak zegt, val niet in slaap, open je ogen en oren en handen en laat ruimte open voor God om te komen.

Doe je dat niet, zegt onze traditie in allerlei toonaarden, dan raakt de ruimte van het heilige als vanzelf opgevuld. Met plannen, met het verlangen naar geld, comfort, macht en aanzien, met de illusie van onze eigen grootsheid. Dat heet afgoderij, in de Bijbel. Je verabsoluteert iets wat niet absoluut is. En daar zijn we nogal goed in. 'Al mijn leraren zeiden dat ik het zelf moet kunnen', dichtte Leonard Cohen. Maar beter is het je te laten bevangen door zinsbegoocheling. 'Een zoet niet-weten maakt de Naam één.'

Dus draaien we om de heilige brij heen. Eerbiedig en ook speels alsjeblijft; zo vrij als Mozes die meteen met God in discussie ging, zo blij als David en Franciscus die bloot dansten uit pure godsvreugde; zo krachtig en open als Maria, die zwanger werd en begreep: nu word ik, godweethoe, opgenomen in een verhaal dat mij te boven gaat. En ik doe mee.

Wat ben ik dol op die tekst, het Magnificat. Op de eerste plaats omdat het de enige tekst is waarin ik mezelf in een vrouwelijke vorm uitdruk: 'Want Gij hebt oog gehad voor mij, uw dienaar'. Ik heb voor vandaag overigens van de vele 'hij's' bij God ook een keer zij laten lezen. Maar vooral hou ik zo van het Magnificat vanwege dat verbijsterende zelfvertrouwen van die jonge vrouw, een meisje nog, van eenvoudige komaf. Die niet begreep, maar wel zeker wist: jij, God, jij ziet naar eenvoudige mensen, jij gooit machtigen van hun troon, jij kent mij beter dan ik mezelf ken. Er staat:

God toont haar macht en de kracht van haar arm
en drijft uiteen wie zich verheven wanen,
heersers stoot Hij van hun troon
en wie gering is geeft Hij aanzien.

Dat is wat er gebeurt als God kan komen: dan wordt onze orde omgegooid, dan staat wie weerloos is in het midden, naast het heilige. Fascinerend. Ontregelend. Doodeng ook, voor sommigen.

Is het een wonder dat het Magnificat verboden was toen Guatemala een militaire junta had? En dat het verboden werd toen de dwaze moeders van Argentinië het gebruikten in hun geweldloze verzet tegen de dictatuur in hun land? In de Tweede Wereldoorlog vroeg de aartsbisschop van Canterbury om een verbod op het Magnificat in India, dat door de Britten bezet was, 'om te voorkomen dat het gevoelens van rebellie zou aanwakkeren'. Da's weer eens wat anders dan 'de zoete moeder': een revolutionaire Moeder Gods.

In Zuid-Amerika werd de bevrijdingstheologie geboren, in de jaren zeventig. Een vorm van nadenken over God en geloof die helemaal vertrekt vanuit datzelfde zelfbewustzijn van Maria, dat jonge volkse meisje, dat ongehuwd en ongepland zwanger werd. De bevrijdingstheologie ontstond bij zelfbewuste arme mensen in sloppenwijken, waar theologen als Gustavo Gutierrez, Leonardo Boff en Dom Helder Camara samen met hen de Bijbel gingen lezen. Later ontstonden meer bevrijdingstheologieën zo, van onderop, zoals de feministische theologie.

En net als de slaafgemaakte Afrikanen in Amerika verstonden ook armen in Latijns-Amerika de potentieel rebellerende kracht van de Bijbel. Ze hadden geen historisch-kritische en filologische studies nodig om dit te begrijpen: wij zijn dat volk dat zich bevrijdt uit de slavernij van de farao. Wij zijn die mensen die verlangen naar een land van melk en honing. Wij zijn dat gewone meisje dat zich bewust wordt van haar door God gegeven waardigheid. Wij zijn die vermoorde man aan het kruis, die wordt opgewekt en opgetild als een goddelijk kind.

Sindsdien nodigt de bevrijdingstheologie uit om de traditie niet te verstaan als legitimatie van de macht, maar als een uitnodiging om het leven te heiligen... als een door god geschonken ruimte. Een ruimte die wij, met de geringste en kwetsbaarste mensen in het midden, kunnen en moeten eren. Zingend, zwiingend, niet-wetend, niettemin vertellend, vierend, elkaar ontmoetend.

Vandaag begint de advent, de tijd van verwachting. In deze weken voor Kerstmis zien we uit naar de komst van het heilige in onze wereld, midden onder ons, weerloos en alledaags en eindeloos wonderlijk. Dit draaien om de heilige brij – laten we het blijven doen. Om geraakt, gevoed, verenigd en op onze plek gezet te worden. Om menselijk te zijn. Om te leven in verwachting. Om te weten dat het licht dat hier brandt, ook in jou brandt. Ik zal er zijn heet die brij – 'Woord aller woorden en maat van alle maten', zingt Leonard Cohen. 'Geschreven op mijn hart, in brandende letters. Dat is wat ik weet, de rest is onleesbaar.'

Arjan Broers